

İSLAMİYETTEN ÖNCE GÖKTÜRKLER DÖNEMİNDEKİ TÜRK SANATININ İSLAMİYETTEN SONRAKİ DÖNEMLERE ETKİSİ¹

Büşra AYDEMİR²

ÖZET

Türklerde sanatın daima mevcut olduğu ve değişik coğrafyalarda izlerine rastlandığı bilinmektedir. Resim, heykel, mimarlık, v.s. sanat dallarının Türklerin yaşadıkları devirlere, yerlere, içinde buldukları durumlara, tercih ettikleri siyasi görüşlere, bağlı oldukları dinlere göre değişerek günümüze kadar geldikleri görülmektedir. Türk sanatının tarihi süreç içerisinde İslamiyetten önce, İslamiyetten sonra ve Anadolu'da incelenmek üzere dönemlere ayrıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda İslam sanatı; Müslüman toplumların bağlı olduğu Kur'an'ın ve İslam'ın getirdiği ilkeler içerisinde ortaya çıkardıkları sanat olarak düşünülmektedir. İslam sanatı içerisinde Türk sanatının ise toplumların İslamiyeti kabulünden sonra oldukça zengin ve donanımlı bir yapıya, yeni alanlara kavuştuğu düşünülmektedir. Her dönemin kendinden bir sonraki dönemi etkilemekte ve o dönemden izler taşıdığı düşünülmektedir. İslamiyetten önce ilk sanat kalıntılarının M.Ö. 318 yılında Hunlar devrinde ortaya çıktığı söylenmektedir. Hunlar devrinden sonra Göktürkler devri ve Uygurlar devri izlediği bilinmektedir. Son yıllarda yerleşik kent kültürüne sahip olan toplumların sanat eserleri ön plana çıkarılarak yarı göçebe, atlı bozkır kültürüne sahip olan Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar dönemine yeterince ehemmiyet gösterilmediği söylenmektedir. Sanatı sadece yerleşik düzen içerisinde belli sınıflara ve toplumsal ayrımlara tabi tutmak görüşünün artık kabul görmediği ileri sürülmektedir. İslamiyetten önceki dönemin, İslamiyetten sonraki dönemi büyük ölçüde etkilediği göz ardı edilmektedir. Ayrıca İslamiyetten önceki dönemlere ait kalıntılar üzerinde çok az durulduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada ; İslamiyetten önce Göktürkler'deki Türk sanatının, İslamiyetten sonraki döneme olan etkileri incelenmektedir. Göktürkler'in İslamiyetten önce ortaya çıkardıkları yazılı ve plastik sanatlara öncülük eden argümanları ile İslamiyetten sonraki dönemleri gelişim açısından her alanda etkilediği düşünülmektedir. İlk şehirleşmenin, heykelin, anıtsal mimarinin ve ilk yazılı kaynakların Göktürkler döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. İslami döneme en büyük etkisinin balballar olduğu ve bu argümanlardan yüzyıllar boyu esinlendiği göz önünde bulundurularak Göktürkler dönemindeki Türk sanatının önemini ortaya çıkarmak amacı güdülmüştür.

Anahtar Kelimeler : İslam Sanatı, Türk İslam Sanatı, Türk Sanatı, Göktürkler, Göktürk Sanatı

¹ Bu çalışma 27-29 Nisan 2019 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen ASEAD V. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim ve Baskı Sanatları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

THE EFFECT OF TURKISH ART IN THE PERIOD OF THE GOKTURK PERIOD ON ISLAMIC PERIOD BEFORE ISLAM

ABSTRACT

It is known that art is always present in the Turks and traces are found in different geographies. Painting, sculpture, architecture, etc. it is seen that the branches of art have changed to the present day by the Turks according to the period they live, places, their situation, their political views and the religions they choose. It is known that Turkish art is divided into periods before Islam in the historical process, after Islam and in Anatolia. In this context, Islamic Art; It is considered as the art that Muslim societies create in the principles of Qur'an and Islam. Turkish Art in Islamic Art is thought to have reached a rich and well-equipped structure and new areas after the adoption of Islam by societies. It is thought that each period affects the next period and carries traces from that period. The first art remains before Islam It is said to have emerged in the period of the Huns in 318 BC. It is known that after the period of the Huns, the Gokturks and the Uighurs were followed. In recent years, it is said that the artifacts of the societies that have settled urban culture have been emphasized and that the period of Huns, Gokturks and Uighurs, which have semi-nomadic and equestrian steppe culture, are not sufficiently significant. It is argued that the idea of subjecting art to certain classes and social distinctions within the established order is no longer accepted. It is neglected that the period prior to Islam greatly influenced the period after Islam. And it is thought that there is little attention on the remains from the previous periods.

In this study ; Before Islam, the effects of Turkish Art in the Gokturks on the period after Islam are examined. It is believed that Gokturks influence in all areas in terms of development after Islam has been influenced by his arguments that preceded Islam and plastic arts. It is known that the first urbanization, sculpture, monumental architecture and the first written sources appeared during the Gokturks period. It is aimed to reveal the importance of Turkish art in the Gokturks period considering that the greatest impact of the Islamic period was on the balball and that these arguments were inspired by the century.

Keywords: Islamic Art, Turkish Islamic Art, Turkish Art, Gokturks, Art of Gokturk

GİRİŞ

Türk sanatının temellerinin M.Ö 6. yüzyıla dayandığı bilinmektedir. İnsanların milli bir benlik adı altında sınıflanmaları ile ilk Türk toplulukları ortaya çıkmış ve dolayısıyla Türk sanatı oluşmaya başlamıştır. Türk Sanatı terimi birden çok tanımı içerse de bir deyişle; Türk sanatının, tarih boyunca Türklerin yaşadığı coğrafya içerisinde meydana getirdikleri, farklı kültürlerden etkilenerek ve farklı toplulukların da kültürlerini etkileyerek ortaya çıkardıkları görsel sanat ürünlerinin tümü olduğunu söyleyebiliriz.

Türk sanatının tarihi süreç içerisinde İslamiyetten önce, İslamiyetten sonra, Anadolu'da olmak üzere dönemlere ayrıldığı bilinmektedir. Bu noktada İslamiyet'in Türk sanatı üzerindeki etkisinin büyük olduğu da kaynaklarca belirlenmiştir. İslam dininin kabul edilerek yaşam sürüldüğü medeniyetler çerçevesinde oluşturulan sanata İslam Sanatı demek mümkündür.

İslamiyet'in kabulü ile Türk sanatının zengin ve donanımlı bir yapıya, yeni alanlara kavuştuğu söylenmektedir. Türk Sanatı denilince ilk Türk sözcüğünün bir değişim sonucu ortaya çıktığı ve ilk kez Göktürkler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla Türkçe konuşan ve Türk soyuna mensup herkes tarafından kullanılmaya başlandığı ileri sürülmektedir. İslamiyetten önce Göktürklerde oluşan Türk sanatının İslamiyetten sonraki dönemleri sanat alanında büyük ölçüde etkilediği düşünülmektedir.

1. GÖKTÜRKLER

Göktürkler, Çin kaynaklarında Tü-küe ya da Tü-jüe olarak bahsedilmiştir. Önceleri Cücenlerin vassalı olarak yaşarken daha sonraları bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır (Yardımcı&Çıvgın,2007). Bir kaynağa göre; Orhun Kitabelerinde ise Ökük ve Türk ibaresinden türetilerek 'Göktürk' halini aldığı bilinmektedir. Türk sözcüğünün anlamı itibariyle pek çok görüş bildirilmiş ve isim olarak türeyen, çoğalan; sıfat olarak güçlü kuvvetli olgun anlamına geldiği kabul edilmiştir (Şahin,2012).

6. yüzyıl ortalarında Orhun Nehri batısındaki yayla bölgesinde (Ötügen) kurulup, Mançurya'dan Karadeniz sahillerine kadar uzanan büyük Türk imparatorluğu, devlet ve millet olarak Türk adını kullanan ilk büyük siyasi kuruluştur. Kurulduğu zamandan itibaren idari bakımdan Doğu ve Batı olarak ikiye bölünen imparatorluk, 630 yıllarında Çin nüfuzu altına girmiş ve 682'de İlderiş (Kutlug) Hakan'ın, büyük devlet adamı Tonyukuk ile birlikte siyasi mücadeleleri sonunda Doğu kısmı yeniden hakimiyetini elde etmiştir (Aslanapa,1989:7).

Çin kaynaklarına bakıldığında Türklerin Asya Hunlarından geldiği açıkça bilinmektedir. Orta Asya'nın tümünün Türk benliği altında birleşmesi için kurulan bu devletin en tanınmış kişilerinin Bilge Hakan ve kardeşi Kültigin olduğu bilinmektedir (Aslanapa,1989:7).

692-716 yıllarında Orhun vadisinde Bilge Hakan ve Kültigin'in kendileri için kurulan taş kitabelerinin Türk dilinde yazılan en eski kaynakları olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu kitabelerin Türk alfabesinin en eski örneklerini taşıdığı ve taş üzerine oyularak yazıldığı ilk anıtlar olduğu kaynaklarca bilinmektedir. Bilge Kağan'ın veziri Tonyukuk'un kendisi için kendi dilinden yazarak diktirdiği kitabenin de bunların en önemlilerinden birisi olduğu bilinmektedir (Aslanapa,1989:7).

Bu anıtların günümüze kadar sağlam bir şekilde gelememesinin sebebinin birçok çevresel tahripler olduğu söylenmektedir. Bunun yanı sıra anıtların replikalarının yapıldığı ve hatta anıtsal şema şeklinde düzenlenerek çözümlenmeye çalışıldığı söylenmektedir.

2. GÖKTÜRKLERDE EĞİTİM ANLAYIŞI

Göktürklerin atlı bozkır yaşantısına uygun, yarı göçebe şeklinde yaşadıkları için şimdiki gibi özel sınıflarda kurumsal bir eğitim sistemine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Fakat günümüze yazılı eserler bırakmaları sistematik bir şekilde planlı, programlı ilerlediklerini akla getirmektedir.

Göktürklerde eğitimin Hunlarınkine benzemekle beraber aralarındaki farkın 38 harften oluşan alfabesi olduğu ve gelişmiş bir dil kullanarak yazılı eserler bırakmış oldukları bilinmektedir (Hali&Rencüzoğulları,2017).

Göktürkler döneminde birçok devletin ve hatta kıtaların milli bir dili olamamasına rağmen kendilerine özgü bir alfabe oluşturmalarıyla ileri derecede eğitim , bu alfabe ile bırakmış oldukları yazılı metinlerle ise öngörülü bir öğretim anlayışına sahip olduklarını söylemek mümkündür. Sözlü ifadelerinin yazılı belgelerle günümüze aktarılmasının, bilgilerin yaygınlaşması anlamında değerli belgeler olduğu ileri sürülmektedir. Orhun Kitabelerinde Türklerin yaşantılarının anlatılması, sosyal ,ekonomik, kültürel anlamda Türk tarihinin araştırılması ve anlaşılabilmesi için öncülük eden kaynaklar olduğunu söyleyebiliriz. Bu kitabelerin aynı zamanda yazılı edebiyatın ilk örnekleri olduğu da söylenmektedir. (Koçak:2011). “İçeriğinde Türk medeniyeti, yasalar ve siyasi olaylar anlatılmıştır. Halk ve yöneticilerin karşılıklı ödevlerinden bahsedilmesi, ileri devlet anlayışının olduğunu göstermektedir.” (Hali&Rencüzoğulları,2017).

Göktürklerde aile kavramının ataerkil olarak sürdürüldüğü ve töre yoluyla yönetildiği bilinmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk soyunu devam ettirmeye yönelik politikalar güdüldüğü düşünülmektedir.

Ekonomik kaynaklarının hayvancılık ve ziraat olduğu söylenmektedir. Yaşadıkları yerlerde sulama kaynaklarının bulunmasının ardından Çinlilerden ziraat aletleri ve tohumluk tahıl istedikleri bilinmektedir (Ahmetbeyoğlu,2015:319). Altay Dağları çevresinde altın ve demir yatakları bularak işledikleri demiri silah sanayisinde kullandıkları bilinmektedir. (Şahin,2005).

Tüm bunlardan hareketle; Göktürklerin üretebilen, yeni nesillere öncülük edebilen yapısının nitekim kendi bünyelerinde planlı eğitim ve öğretimle oluşabildiği akla gelmektedir. Sistemin böyle ilerlemesi ardından resim, heykel, mimari, plastik sanatlar ve el sanatlarında da gelişmelerini sağladığının şüphesiz kanıtıdır.

3. GÖKTÜRKLERDE TÜRK SANATI

Göktürkler dönemi sanatının İslamiyetten öncesini etkileyerek geliştirdiği kadar, İslamiyetten sonrasına da büyük katkı sağladığını söylemek mümkündür. Bu dönemde İslamiyet dönemini etkileyen en önemli argümanlardan birisinin dikili taş kitabeler olduğu şüphesiz görülmektedir. Göktürklerin bir dönem Çin nüfusu altında yaşam sürmeleri nedeniyle günümüze kadar bir kısmının harap edilerek geldiği anıtlarda Çince metinler olduğu da bilinmektedir.

3.1. Kültigin Anıtı (732)

Bilge Kağan tarafından kardeşi olan Kültigin adına diktirilen anıtın, büyük bir kaplumbağa heykelinin üzerine oyuk açılarak dikildiği bilinmektedir. (Aslanapa, 1989:10).

Kaplumbağa figürü gök ve yerin ömrünün uzunluğunun, Budistliğin sembolü olarak kaynaklarca ifade edilmiştir. Bu bağlamda abidenin büyük bir kaplumbağa heykeli ile birleşmesinin, Göktürklerin Şamanizm dinini benimsemesinden kaynaklı olarak gök ve yeri, doğa ile insanın uyumlu birleşmesini ve birlik, beraberlikten doğacak güçlerinin devamlılığını istemeleri düşünülmektedir.

Fotoğraf 1: Kültigin Anıtı

“Kalker taşından 3.75m. yükseklikte aşağıdan yukarı daralan dikdörtgen biçiminde ve üstü kemerle nihayetlenen abidenin yalnızca geniş batı cephesi büyük bir Çince kitabe ile doldurulmuştur. Diğer üç cephedeki düzgün ve okunaklı harflerle güzel kitabeler ise Türkçe’dir. Doğuda 40, güney ve kuzeyde 13’er satırlık kitabe yukarıdan aşağıya ve sağdan sola okunacak şekilde düzenlenmiştir. Satırların uzunluğu ortalama 235 santimdir. Pahlanmış köşelerde ve Çince kitabenin yanında da Göktürk yazısı vardır. Tepesinde yarım daire içinde doğu tarafta bir ejderli tak (çift başlı ejder) ve bir Türk damgası batı tarafında çift ejder vardır. Taş iki tarafında arılar veya koç heykellerinin durduğu bir avlu içinde bulunuyordu. Anıtın gelen yol üzerinde 169 balbal dizildiği kaydedilmiştir, diğer yüzlercesi de kaybolmuştur” (Aslanapa, 1989:10). Hayvan üslubunun bu denli kullanılması, Göktürklerin on iki hayvanlı Türk takvimini kullanmaları sebebiyle de olduğu düşünülmekte ve birçok kalıntılarda değişik hayvan tasvirlerine rastlandığı bilinmektedir.

3.2. Bilge Kağan Anıtı (735)

Kültigin Anıtı’nın “tam bir benzeri olup, 1 km. yakınındadır. Daha harap ve çoğu silinmiş olan kitabe doğuda 41, yanlarda 15’er satır olup, batıda hemen tamamen silinmiş Çince kitabenin üstünde Türkçe kitabenin devamı vardır. Burada Kül Tigin’in ölümünden sonraki vak’alar da abideye eklenmiştir. Kül Tigin abidesindeki heyecanlı kitabe ile buradaki sözler Bilge Kağan’ın ağzından yazılmış, Yuluğ Tigin’in kitabe kayıtları ve ilaveleri bu sözlerin yanında yer almıştır.” (Aslanapa, 1989:10).

Fotoğraf 2: Bilge Kağan Anıtı

Fotoğraf 3: Bilge Kağan Anıtı Replikası

3.3. Tonyukuk Anıtı (720-725)

“Daha doğuda Tola nehrinin yukarı mecrasındadır. Dikdörtgen biçiminde iki taştan daha büyük olan birincisinde 35, ikincisinde 27 satır, yine yukarıdan aşağıya fakat diğerlerinin aksine soldan sağa okunacak şekildedir. Yazılar diğerleri kadar düzgün olmayıp süslemeler de basittir. Yaşlı vezir ve Başkumandan Tonyukuk son yıllarında abideyi kendisi diktirmiş, kitabeyi de kendi ağzından yazdırmıştır.” (Aslanapa,1989:10).

Fotoğraf 4: Tonyukuk Anıtı

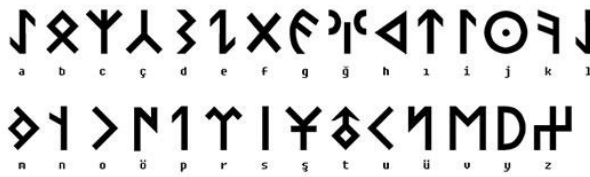
Fotoğraf 5: Tonyukuk Anıtı

Her üç anıtın da benzer mimari özellikler taşıdığı görülmektedir. Süsleme itibarıyla Tonyukuk Anıtı'nın daha sade olduğu ve üç anıtında duvarlarla çevrili halinin yapılan kazılarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu şekilde ilk şehirleşme mantığının kurulmaya başlandığı söylenmektedir. Göktürklerin Hunlar gibi çadır yaşantısından bu şekilde kale tipi yerleşkeler kurarak ayrılabilir oldukları ileri sürülmektedir. Türk alfabesinin ve yazısının taş üzerine oyulmuş hali Göktürklerin bilim ve kültür açısından da gelecek nesillere kalıcı izler bıraktığı ve şüphesiz tarihimizin öncüleri olduklarını göz ardı etmemek gerekir.

İlk olarak 1893'te Danimarkalı Thomsen tarafından abidelerin çözümlenip okunabilmesinin sağlandığı bilinmektedir.(Aslanapa,1989:10). Türk alfabesinin sesli ve sessiz harfler kullanılarak oluşturulmasının Türkoloji çalışmaları alanında yeni bir çığır açtığı da apaçık bilinmektedir. Türk kültürünün atın evcilleştirilmesi, Türklerin savaşçı yapısı ile farklı coğrafyalara kolaylıkla aktarılabilirdiği söylenmekte ve göçlerin bu anlamda etkili olduğu düşünülmektedir. Kültürün beraberinde sanatı farklı nesillere taşıdığı nihayetinde görülmektedir. Orhun yazıtlarında kullanılan Türk alfabesinin zamanla Uygurlar, Avarlar ve Sekeller alfabesini etkilediği, bunlar aracılığıyla Avrupa'ya yayılıp Macar alfabesinde büyük değişikliklere öncülük sağladığı bilinmektedir. Macar alfabesinin günümüzde çok zor bir dil olduğu söylenmekte ve Göktürk alfabesiyle neredeyse çok benzer olduğu görülmektedir.

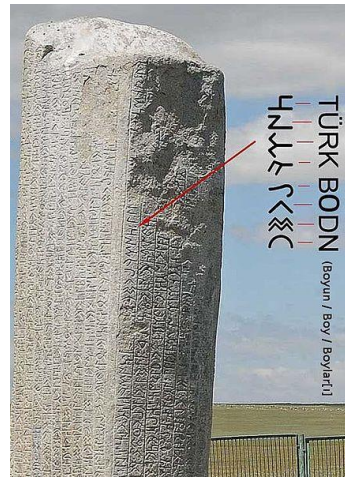
Fotoğraf 6: Macar Alfabeti

Fotoğraf 7: Göktürk Alfabeti

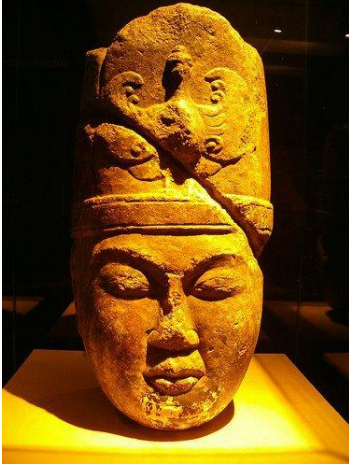
Fotoğraf 8: Kültigin Anıtı kesiti

Fotoğraf 9: Tonyukuk Anıtı kesiti

İlk anıtsal mimarinin başlangıcında etkili olduğu söylenen Göktürkler'in anıtsal alanlarında yapılan kazılarda ikiye bölünmüş halde Kültigin'in başı ve hanımının oturmuş halde heykeli bulunduğu bilinmektedir.(Aslanapa,1989:8).

Bu anıtsal mezarların günümüze kadar birçok kez soyulduğu ve tahrip edildiği bu yüzden sağlam bir şekilde günümüze ulaşmadığı söylene de plastik anlamda heykellerin büyük bir ustalıkla işlendiği görülmektedir. Bu da Göktürkler'in ileri düzeyde plastik çözümlere ulaşabildiğinin göstergesidir.

Fotoğraf 10: Kültigin'in başının heykeli

Fotoğraf 11: Kültigin'in Hanımının Heykeli

Kültigin'in portresinin ince detaylarla işlenmesi, portredeki elemanların kuvvetli bir anlatımla ifadeye dönüştürülmesi, Göktürklerde portre özelliğinin de gelişmiş olduğunun göstergesi olarak söylenebilir. Kültigin'in baş kısmındaki tahta bulunan kartal şeklinde relief ile kabartma tekniğinin ustalıkla kullanıldığı da görülmektedir. Kartal armasının Hunlar'dan gelen bir kudret sembolü olarak kullanıldığı bilinmektedir.(Aslanapa,1989:8).

Anıtsal mezardan çıkan balbalların İslamiyet sonrası dönemi etkileyen en önemli sanat eserleri olduğu kaynaklarca bilinmektedir. İnsan şeklinde tasvir edilmiş bu balballar bugün dahi heykel alanında birçok yerde kullanılmaya devam etmektedir. Bazı kaynaklarda balballara Kazakistan bölgesinde de rastlandığı bilinmektedir.

Fotoğraf 12: İnsan tasvirli balballar

Fotoğraf 13: Balbal

İnsanın bu şekilde tasvir edilmesinin sebebinin Göktürkler'in ölümden sonra yaşama inandıkları görüşleri doğrultusunda kendi öldürdükleri kişi veya kişilerin bedenlerinin mezarlarında bulunması geleneğinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarca bu kişilerin ölümden sonra kendilerine hizmet edeceği düşüncesinde oldukları dile getirilmiştir. Yapım amaçlarında bu gibi daha farklı birçok görüş sunulmuştur. Kazılardan çıkan balbalların kıyafetlerinin bugünkü Türkler'in kıyafetlerine oldukça benzediği bilinmektedir. Ayrıca balbalların ellerinde tuttıkları kılıç ve bıçak tarzı aletlerinde, saç, sakal, bıyık, taktıkları kemere kadar Orta Asya'dan bugüne halen daha Türkler'in kullandığı eşyalarına ve kişisel tarzlarına pek uygun olduğu bilinmektedir. (Aslanapa,1989:9). Kazılardan çıkarılan eşyalarda Göktürkler'in demiri ve altını ustalıkla işlediklerini görebiliriz. Göktürkler'in İpek Yolu'un kuzey tarafındaki şehirlerde hüküm sürdüğü bilgisi göz önünde bulundurularak, İpek Yolu sayesinde uluslararası kültür ve sanat yakınlaşmasının olduğu ve İslamiyetten sonraki dönemlere yayıldığı kaynaklarca kabul edilmektedir (Karpuz,2016).

Fotoğraf 14: Kazılarda çıkarılan madeni eserler

Fotoğraf 15: Kazılardan çıkarılan altın taç

Özellikle kullanılan hayvan ve bitki motiflerini İslamiyetten sonraki dönemlerde de görmek mümkündür. “Göktürk döneminde hayvan üslubunda yer alan değişik hayvanlar, kabartma ve heykel olarak İslami dönem yapılarında, çörten, konsol ve değişik kabartmalarda, kompozisyonlarda yer alırlar. Erzurum Emir Saltuk Kümbeti’nde 12 Hayvanlı Türk Takviminden alınmış tasvirler, Ahlat Mezar taşlarında ejderler, kurt başları, kartal vb. hayvan kabartmaları ortak motiflerdir” (Karpuz,2016).

Fotoğraf 16: Erzurum Emir Saltuk Kümbeti hayvan tasviri ve kabartmalar

Ahlat mezar taşlarının bir çeşidi olan şahideli mezarlarda da Göktürkler’deki bitki ve hayvan motiflerini görebilmekteyiz. Van Gölü havzası ahlatları, İstanbul Süleymaniye Camii şahideli mezarlar ve Batman yöresindeki mezarlarda bunlara örnek gösterilebilir. Batman yöresinde çevresel etkenlerden dolayı tahrip olmuş mezar taşlarında yine bu motifler olduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 17: Van Gölü Havzası ahlatları

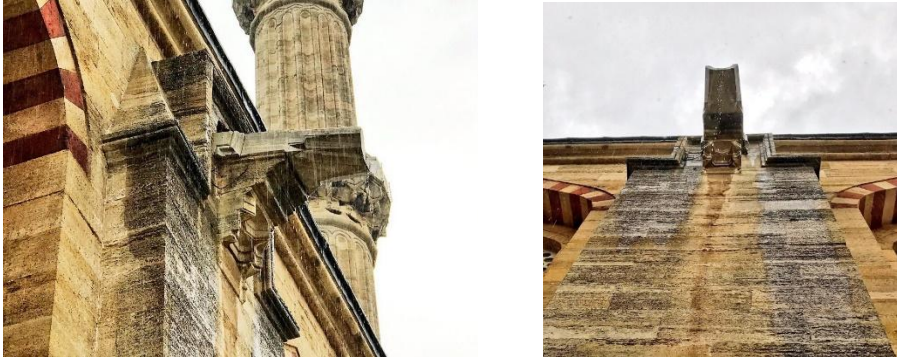

Fotoğraf 18: Batman aile mezarlığı

Fotoğraf 19: İstanbul Süleymaniye Camii şahideli mezarlar

Selimiye Camii çörtene ve Diyarbakır surları da kabartma ve hayvan tasvirlerinin kullanımına örnek gösterilebilir.

Fotoğraf 20: Selimiye Camii çörtene

Fotoğraf 21: Diyarbakır surlarındaki hayvan tasvirleri ve kabartmalar

Göktürkler'in İslamiyet öncesi taş zemin üzerine oyma ve kabartma tekniklerinin, İslamiyetle birlikte Karahanlılar, Anadolu Selçukluları ve hatta Osmanlı dönemine kadar birçok mimari yapıyı etkilediği düşünülmektedir. Mardin evleri, Ağırnas Mimar Sinan Evi önemli örnekler arasında sayılabilir.

Fotoğraf 22: Mardin Evleri

Fotoğraf 23: Ağırnas Mimar Sinan Evi

İslamiyetle birlikte Karahanlılar dönemi sanatında büyük gelişmeler yaşandığı bilinmektedir. Bir kaynağa göre; Karahanlılar ile başlayan mimari yapılarda kubbe tarzının kullanılmasında da Orhun Anıtları'nın üst kısmını bağlayan kemerin öncülük edebilmiş olduğu ileri sürülmektedir. Yine Karahanlılar mimarisinin oldukça geometrik kabartmalar ve süslemelerle İslami döneme damga vurması, İslamiyetten önce Göktürkler'in mimari ve süslemede gelişim göstermelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Göktürklerdeki halı, kilim dokumacılığı, çadır sanatı ve madeni paralar üzerine işlenen motiflerin de oldukça yaygın olduğu ve bir kısmının günümüze kadar geldiği bilinmektedir. Göktürkler'in el yazısının hat sanatına benzetildiği söylenmektedir. Kültigin ve Bilge Kağan Anıtı'nı yazan Yuluğ Tigin'in bugünkü hat sanatına ışık tuttuğu ve hatta bazı kaynaklarca ilk hat sanatçısı sayıldığı bilinmektedir.

İnsan şekilli balbalların zamanla yerini hayvan şeklinde tasvir edilmiş mezar taşlarına da bıraktıkları bilinmektedir. Bazı yörelerde insan ve hayvan figürünün tek bir mezar taşında tasvir edildiği de görülmektedir. Hayvan şekilli mezar taşlarının özellikle Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türklerinde görüldüğü bilinmektedir. Tunceli ve Muş yöresinde hala koç ve koyun biçimli mezar taşlarının kullanıldığı söylenmektedir (Karpuz,2016).

Fotoğraf 24: İnsan ve koç biçiminde tasvir edilen mezar taşları

Fotoğraf 25: Tunceli ve Muş yöresindeki koç biçimli mezar taşları

Göktürkler'in Şamanizm dini inancına göre koyun ya da koç kaniyle yıkanmanın kötü ruhlardan arınmaya yaradığı bilinmektedir. Bu sebeple, Türklerin evlerinin iç yada dış kısımlarında hala daha koç başı heykellerinin asılı olmasının da Göktürkler zamanından gelen bir inanç, gelenek olabileceği ve kötülöklere uzak olmak düşüncesiyle bulundurulabileceği düşünülebilir.

SONUÇ

Türkler yüzyıllardır yaşadıkları göçlere, savaşlara, bulunduğu coğrafyalardaki yeni dinlere ve yeni kültür oluşumlarına rağmen sanat alanındaki ilk izlenimlerini kaybetmemişlerdir. Türk sanatında özellikle hayvan üslubunun kaybedilmeden gelişerek günümüze kadar gelmesi, sanat tarihi açısından önemli konuların başında olduğu düşünülmektedir. Kabartmalar, süslemeler, motifler ve buna benzer değişimlerin zamanla İslamileşerek tarihe tanıklık ettiği görülmektedir. Giderek duygu ve düşünce dünyasının yeni anlamlara ulaşması, İslamiyetle birleşmesi ve bir din adı altında yeniliklere kavuşmuş olması nitekim gelişim anlamında yeni yöntemler bulunmasına olanak sağlamıştır. İslamiyetten önce sanat alanında birçok ilke imza atan Göktürkler'in bu anlamda önemi göz ardı edilmemelidir. Bu gün karşımıza çıkan birçok argümanın Göktürkler döneminden günümüze geldiği açıkça bilinmektedir. İslamiyetten sonra da bazı argümanların gelişimine Göktürkler'in amaçlarını çözümlenmekle ulaşılabilmiş olduğu bir noktada düşünülebilir.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y., Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012.

ASLANAPA, O., Türk Sanatı, İstanbul, 1989.

AYDIN, K., Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, Yıl:6, Sayı:34, Ankara, 2015.

ÇIVGIN, İ.& YARDIMCI, R., İslam Öncesi Türk Tarihi, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.

ESİN, E., İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, Cilt:11 1/b, İstanbul, 1978.

GÜVEMLİ, Z., Sanat Tarihi, İstanbul, 2009.

ŞAHİN, M., Türk Tarihi ve Kültürü, Okutman Yayınları, Ankara, 2012.

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/436726>

<https://okuryazarim.com/gokturklerde-sanat/>

<https://www.salakfilozof.com/islam-oncesi-turk-sanatinin-islami-doneme-etkisi-prof-dr-hasim-karpuz/>